

Ouderenmis(be)handeling in België: de rol van de leefomgeving in de prevalentie van mis(be)handeling bij oudere vrouwen

Sofie Delcourt, Liesbeth De Donder & Dominique Verté

1. Inleiding

Intrafamiliaal geweld is iets van alle tijden. Voorvallen van partnergeweld, vrouwen- en kindermishandeling verschijnen voortdurend in de media. Maar niet alleen kinderen en vrouwen vormen een kwetsbare groep, ook ouderen worden met mishandeling geconfronteerd (Callewaert, 2008).

Een twintigtal jaar geleden brachten verschillende organisaties de problematiek van ouderenmis(be)handeling onder de aandacht. Onder meer de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) en het International Network for Prevention of Elder Abuse (INPEA) verklaarden ouderenmis(be)handeling als een universeel probleem dat niet langer kon worden genegeerd (Newton, 2010). Vooral het thema van de vergrijzing heeft deze toenemende aandacht bewerkstelligd. De Wereldgezondheidsorganisatie omschrijft de vergrijzing als één van de belangrijkste ontwikkelingen die de eenentwintigste eeuw kenmerkt (WHO 2007). De westerse bevolking leeft alsmaar langer en de komende decennia zal deze tendens zich nog sterker ontwikkelen.

Ook in België is de vergrijzing voelbaar. Vergeleken op wereldniveau is België het 'tiende oudste land' ter wereld (United Nations 2009). Op 1 januari 2010 telde de totale populatie 10.839.905 Belgen. Bijna 23% was hiervan 60-plusser. In 2060 zal naar schatting 30,11% van de Belgen 60 jaar of ouder zijn. Bovendien zal in 2060 bijna één op tien Belgen 80 jaar of ouder zijn (Federaal Planbureau 2010). Wiehe (1998) benadrukt hierbij het feit dat mensen net rond die leeftijd vaak een grotere zorglast met zich meedragen en dat hierdoor de kans op mis(be)handeling toeneemt. Cijfers tonen daarnaast aan dat voornamelijk vrouwen deze vierde leeftijd bereiken (Oostelaar & Wolfswinkel 2006).

Toch is er wat België en Nederland betreft, behoudens het prevalentieonderzoek van Vandenberk en collega's (1996, België) en het onderzoek van Comijs en collega's (1998, Nederland), weinig grootschalig onderzoek verricht naar de problematiek van ouderenmis(be)handeling (De Donder *et al.* 2011). Ook diep-

gaand onderzoek naar mis(be)handeling van oudere vrouwen blijft miniem (McGarry, Simpson & Hinchliff-Smit 2011), terwijl verschillende onderzoeken naar ouderenmis(be)handeling besluiten dat vrouwen vaker het slachtoffer zijn dan mannen (Bonnie & Wallace 2003; De Deken & Pas 2004; Iborra 2008; Iecovich *et al.* 2005; O’Keeffe *et al.* 2007; Schiamberg & Gans 2000; Vandenberk *et al.* 1998).

Bestaand onderzoek omtrent het mis(be)handelen van ouderen focust zich daarnaast voornamelijk op individuele en familiale factoren. Het kaderen binnen een breder, sociaal vraagstuk gebeurt zelden (Bennett *et al.* 2002). Welke rol de buurt zou kunnen spelen in dit hele verhaal werd vooralsnog amper onderzocht. Toch weten we dat het belang van de buurt voor ouderen niet mag worden onderschat. Op verschillende vlakken vervult de buurt belangrijke functies voor het welbevinden van ouderen (Buffel *et al.* 2012).

Dit artikel wil aan deze leemtes tegemoet komen en nagaan of de leefomgeving een rol vervult bij het voorkomen van mis(be)handeling bij oudere vrouwen in België.

2. Definitie: wat is ouderenmis(be)handeling?

Over het mis(be)handelen van ouderen werd voor het eerst geschreven in 1975 in een Brits wetenschappelijk artikel. De onderzoekers spraken toen over ‘*granny battering*’ (Baker 1975). Wanneer we verder op zoek gaan naar een consistente definitie van ouderenmis(be)handeling is dit niet eenvoudig. Zowel in nationale als internationale literatuur zijn er verschillende definities in omloop. Elke onderzoeker hanteert andere invalshoeken en eigen perspectieven (Newton 2010). Een definitie die ondertussen terug te vinden is in heel wat internationale literatuur werd ontwikkeld door de ‘*UK’s Action on Elder Abuse*’. De definitie werd later ook overgenomen door het International Network for Prevention of Elder Abuse (INPEA) en de WHO en luidt als volgt: “*Elder abuse is a single or repeated act, or lack of appropriate action, occurring within any relationship where there is an expectation of trust which causes harm or distress to an older person*” (WHO 2002, 126-127). Deze definitie benadert de problematiek dus niet noodzakelijk vanuit het opzettelijk mis(be)handelen van een persoon. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen intentioneel mishandelen, waarbij de dader er zich bewust van is, en het niet-intentioneel mis(be)handelen van een oudere (Baker 2007). Naar aanleiding hiervan spreken we over ouderenmis-be-handeling. Op die manier wordt er benadrukt dat de oudere misbehandeld kan worden zonder dat de pleger het zelf beseft (Newton 2010; Vlaams Meldpunt Ouderenmis(be)handeling 2010). Ook onkunde, onwetendheid of onmacht kunnen er immers toe leiden.

Zoals de definitie weergeeft, kan het mis(be)handelen evenzeer gebeuren door het nalaten van handelen en is een eenmalige gebeurtenis voldoende om te spreken van mis(be)handeling indien dit zo door het slachtoffer wordt ervaren

(Vlaams Meldpunt Ouderenmis(be)handeling 2010). Het hanteren van deze definitie van ouderenmis(be)handeling heeft als nadeel dat een zeer grote diversiteit van gedragingen hieronder valt, maar als voordeel dat de prevalentie van het fenomeen maximaal kan gevat worden.

2.1. Vormen van ouderenmis(be)handeling

Hoewel ouderenmis(be)handeling in de literatuur oorspronkelijk enkel gedefinieerd werd in termen van fysieke mishandeling (Wiehe 1998; Wolf & Pillemer 1989), vraagt deze problematiek om een bredere benadering (De Donder *et al.* 2011). In wat volgt komen zes verschillende vormen van mis(be)handeling naar voor: psychologische en fysieke mis(be)handeling, seksueel en financieel misbruik, verwaarlozing en tot slot de schending van de persoonlijke rechten. Deze zes verschijningsvormen sluiten elkaar niet uit. Vaak komen verschillende vormen van mis(be)handeling samen voor en spreekt men over een 'multiple problem situation' (Callewaert 2008; CAW 2009). In het kader van dit artikel bespreken wij elke vorm apart.

Psychologische of emotionele mis(be)handeling gaat om woorden, handelingen of gebaren die intimiderend en/of bedreigend zijn en daarbij gevoelens van angst, woede, verdriet, schuld en/of apathie kunnen opwekken. Denk hierbij bijvoorbeeld aan vernederen, negeren, schelden, chanteren en dergelijke meer (CAW 2009; WHO 2002). Een ander veelbesproken voorbeeld van emotionele mis(be)handeling is het toespreken van ouderen op een infantiliserende wijze.

Fysieke mis(be)handeling betreft lichamelijk geweld tegen een slachtoffer zoals duwen, trekken, schoppen, slaan, enzovoort, alsook het niet of ongepast toedienen van medicatie of het isoleren van de persoon van de buitenwereld (CAW 2009; WHO 2002). Vaak worden de fysieke letsels verborgen gehouden voor de buitenwereld. Hierdoor is het moeilijk deze vorm van mis(be)handeling te detecteren (Callewaert 2008).

Ouderen kunnen ook slachtoffer worden van **seksueel misbruik**. Het slachtoffer neemt dan deel aan seksuele activiteiten buiten eigen wil (Wiehe 1998). Hierbij kan het gaan over het betasten van het lichaam, aanranding, verkrachting, exhibitionisme, maar ook subtielere vormen zoals het zich onnodig moeten uitkleden of het ongewild moeten bekijken van pornografisch materiaal. Seksueel misbruik kan dus zowel met of zonder lijfelijk contact plaatsgrijpen (CAW 2009; WHO 2002).

Financiële of materiële mis(be)handeling gebeurt wanneer de dader doelbewust het slachtoffer onteigent van zijn eigen bezittingen om zichzelf te verrijken. Voorbeelden zijn het stelen van geld, het misbruiken van de goedgelovigheid van de oudere, het misbruiken van volmachten, enzovoort (CAW 2009).

Verwaarlozing gebeurt wanneer de oudere persoon niet de verzorging en hulp krijgt die hij nodig heeft (CAW 2009). Verwaarlozing kent verschillende vormen. Bij passieve verwaarlozing wordt de effectieve hulp die de oudere nodig

heeft niet geboden door de verzorgende (De Deken & Pas 2004), maar ligt het buiten de bedoeling van de verzorger, de oudere fysiek of emotioneel te schaden. De verwaarlozing ontstaat immers door een gebrek aan kennis en wetenschap van de verzorging (Wiehe 1998). Actieve verwaarlozing gebeurt wel intentioneel. De zorgverstrekker is er zich van bewust dat de oudere schade ondervindt omdat de verzorger bijvoorbeeld bepaalde zorgnoden negeert (WHO 2002).

Schending van de persoonlijke rechten omvat alle mogelijke vormen van handelen of het nalaten van handelen waarbij iemand zijn recht op vrijheid, privacy en zelfbeschikking wordt ontnomen. Zo kan men bijvoorbeeld post achterhouden of ongevraagd lezen, bezoek verbieden of iemand nooit een moment alleen gunnen (CAW 2009; WHO 2002).

2.2. Prevalentie van ouderenmis(be)handeling

Een betrouwbare raming geven van de prevalentie van ouderenmis(be)handeling is zeer moeilijk en cijfers verschillen van onderzoek tot onderzoek. Zo wordt volgens het prevalentieonderzoek van Vandenberk en collega's (1998) 20% van de ouderen in België ooit het slachtoffer van één of andere vorm van mis(be)handeling. Vrouwen (23%) zouden bovendien vaker het slachtoffer worden dan mannen (15%). Bij het onderzoek Comijs en collega's (1998a) gaf 5,6% van de respondenten aan slachtoffer te zijn geworden van ouderenmis(be)handeling.

De Wereldgezondheidsorganisatie (2002) anderzijds kwam tot de conclusie dat wereldwijd naar schatting 4 tot 6% van de oudere populatie mis(be)handeld wordt. Grote verschillen in cijfers en metingen maken het moeilijk in te schatten hoeveel procent van de ouderen effectief slachtoffer wordt. Bovendien zijn meldingscijfers slechts het topje van de ijsberg. De problematiek zal veel vaker voorkomen dan ouderen aangeven omdat vele gevallen van ouderenmis(be)handeling niet gedetecteerd en/of gemeld worden (Charland 2006; Pérez-Rojo *et al.* 2009; Ramkema 2003). Ondanks de toenemende belangstelling bevindt de problematiek zich nog in een sterke taboesfeer en is het bovenal iets wat zich verborgen afspeelt (Charland 2006; McGarry *et al.* 2011; Pérez-Rojo *et al.* 2009; Verrezen 2007).

Vaak leven mis(be)handelde ouderen geïsoleerd, wat het zicht op hun wel en wee vermindert (Ramkema 2003). Bovendien geven slachtoffers niet graag toe een slachtoffer te zijn uit schaamte (Luoma *et al.* 2011; Newton 2010). Ook de afhankelijkheidsrelatie tussen ouderen en verzorger speelt een belangrijke rol. Vaak is de zorgverstrekker een familielid, bijvoorbeeld het kind of de partner. Vele ouderen tolereren liever de mis(be)handeling in plaats van het risico te lopen dat familiebanden worden verbroken. Bovenal zullen ook andere familieleden, die op de hoogte zijn van de mis(be)handeling, vaak geneigd zijn de misbruiksituatie te verbergen voor de buitenwereld (Charland 2006). Wat de professionele hulpverlening betreft is er een gebrek aan kennis en vaardigheden waardoor detectie moeilijker wordt (Ramkema 2003).

2.3. Ouderenmis(be)handeling verklaren

Verschillende risicofactoren kunnen ertoe bijdragen dat mensen sneller het slachtoffer van mis(be)handeling worden (Comijs *et al.* 1998b, Pérez-Rojo *et al.* 2009). Er bestaan bovendien heel wat theorieën die het fenomeen ouderenmis(be)handeling verklaren aan de hand van uiteenlopende risicofactoren. We stellen hierbij vast dat onderzoek naar het mis(be)handelen van ouderen zich in eerste instantie focust op individuele en familiale factoren (Bennett *et al.* 2002; WHO 2010). Het kaderen binnen een breder, sociaal vraagstuk gebeurt zelden. Welke rol de ruime omgeving zou kunnen spelen in dit hele verhaal werd vooralsnog niet vaak onderzocht. Toch toont onderzoek aan dat de ruimere omgeving of de buurt belangrijke functies vervult voor het welbevinden van mensen op latere leeftijd (Buffel *et al.* 2012; Royers 2007). Ook in het kader van ouderenmis(be)handeling werden reeds enkele verbanden gevonden tussen omgeving en ouderenmis(be)handeling. Steun van burens, en het ontwikkelen van buurtinterventies die gericht zijn op het versterken van buurtrelaties, kunnen een belangrijke functie vervullen. Het onderzoek van Comijs en collega's (1999a) onderlijnde bijvoorbeeld het belang van sociale steun bij ouderenmis(be)handeling. Het ervaren van sociale steun zou immers helpen bij het omgaan met het psychologische leed dat ermee gepaard gaat. Een krachtig buurtleven kan dus niet alleen van belang zijn vanuit een preventieve invalshoek, ook voor de ondersteuning van slachtoffers kan de buurt mogelijk veel betekenen.

2.4. De buurt en ouderen

Ouder worden brengt heel wat veranderingen mee. Mensen worden geconfronteerd met een beperktere mobiliteit en als gepensioneerde is men bovendien niet langer buitenshuis tewerkgesteld (Royers 2007). Daarnaast hebben ouderen algemeen genomen kleinere netwerken en slinkt het aantal sociale contacten door ziekte en/of overlijden van vrienden en familie (Oostelaar & Wolfswinkel 2006), terwijl verscheidene sociale gerontologen het belang en de voordelen van sociale contacten net benadrukken (Cornwell 2009).

Ouderen die veel actieve netwerken hebben uitgebouwd zouden zich zowel fysiek als mentaal gezonder voelen dan ouderen die minder sociale contacten onderhouden met anderen (Antonucci *et al.* 2009). De buurt kan hierbij een belangrijke bron van sociale contacten en sociaal leven worden. Van alle leeftijdsgroepen verblijven ouderen immers het meest in hun directe leefomgeving (Phillipson 2007; Royers 2007).

In de literatuur worden heel wat verschillende indelingen gebruikt om concepten als 'buurt' en 'leefomgeving' te definiëren en af te bakenen. Penninx en Royers (2007, 6) gebruiken een geografische afbakening en omschrijven de buurt als een "leefomgeving waar binnen een zekere straal (400 tot 500 meter) voorzieningen aanwezig zijn en een zekere gemeenschapszin zich heeft ont-

wikkeld". Daarnaast kan de buurt ook bestudeerd worden vanuit een fysiek-ruimtelijke, sociaal-culturele of psychologische dimensie (Buffel *et al.* 2008). De fysiek-ruimtelijke dimensie omvat het landschap, de gebouwde omgeving, de publieke ruimte, de infrastructuur en voorzieningen. Binnen het sociaal-culturele ontmoeten mensen elkaar en ervaren ze een zekere betrokkenheid. De psychologische invalshoek van de woonomgeving gaat over de emotionele band die de bewoner ervaart met zijn/haar omgeving.

Ondanks het feit dat de geografische, fysieke en ruimtelijke aspecten van een buurt eveneens een belangrijke invloed kunnen hebben op het welbevinden van ouderen, benaderen wij de buurt in dit artikel enkel vanuit een sociaal-culturele en psychologische invalshoek en nemen we ze samen als de 'sociale buurt'. Hieronder geven we een overzicht van de rollen die een buurt speelt in het leven van ouderen. De buurt is voor ouderen niet alleen van belang inzake interacties, activiteiten en ontmoetingen, maar kan tevens een bron zijn van steun, informatie en genegenheid (Young *et al.* 2004).

In een buurt leven verschillende soorten sociale banden. Buren komen op allerlei manieren met elkaar in contact en gaan op verschillende wijzen met elkaar om. Zo worden er in een buurt bijvoorbeeld tal van oppervlakkige sociale banden teruggevonden, banden van voorbijgaande aard. Mensen maken bijvoorbeeld een praatje met elkaar in de supermarkt of maken tijd om elkaar te begroeten. Soenen (2006) spreekt in deze context tevens over het 'kleine ontmoeten'. Naast duurzame en diepgaande relaties bestaan er immers ook vluchtige en vanzelfsprekende contacten. Deze relaties zijn eveneens van belang. Er kunnen diepgaande banden uit groeien.

Vervolgens kunnen buren vanwege hun nabijheid uitermate geschikt zijn voor het bieden van onregelmatige, kleine hulp aan ouderen (Hrast 2008). Vanwege hun nabijheid zijn buren uniek om functies uit te voeren waartoe anderen niet in staat zijn (Unger & Wandersman 1985). Bovendien kunnen ze een mooie aanvulling zijn op de zorg door familieleden (Verté *et al.* 2007).

Onderzoek wees in het verleden reeds uit dat naast dichte familieleden, buren effectief een belangrijke bron van steun en hulp zijn voor ouderen (Hrast 2008). Buren kunnen zodoende een steunsysteem worden voor ouderen en voorkomen dat mensen sociaal geïsoleerd raken door beperkte mobiliteit, slechte gezondheid, enzovoort (Russell *et al.* 1998 in Young *et al.* 2004). De buurt is een plaats waar sociale steunrelaties kunnen groeien en bloeien.

Daarnaast kunnen mensen doorheen het ouder worden steeds meer gehecht raken aan hun buurt en bouwt de oudere een emotionele band op met zijn leefomgeving. In deze context wordt ook gesproken over 'buurtgehechtheid' of 'plaatsidentiteit' (Buffel *et al.* 2012). Daarnaast kan men niet enkel gehecht raken aan een buurt, maar kan men ook een gevoel ontwikkelen tot de buurt te behoren. Dit gevoel zou bij oudere vrouwen leiden tot een betere fysieke en psychische gezondheid, meer sociale steun en een grotere fysieke activiteit (Young *et al.* 2004). Buurtgehechtheid focust zich dus voornamelijk op het individu en de band met de buurt. Buurtgevoel legt de nadruk op het individu in relatie met de buren.

Ten slotte is het ook belangrijk een meerzijdige kijk te hanteren op de relatie tussen ouderen en buurt. De oudere is enerzijds wel een belangrijke ‘ontvanger’ van datgene wat de buurt te bieden heeft: ouderen maken gebruik van hun buurt, ontvangen steun van hun sociale netwerken en mogen profiteren van de faciliteiten waarover de buurt beschikt. Maar anderzijds kunnen ouderen zelf een actieve bijdrage leveren en hebben zij de buurt heel wat te bieden (Buffel *et al.* 2012). De medische vooruitgang zorgt er niet alleen voor dat mensen ouder worden, maar ze blijven ook langer gezond. Hierdoor kunnen ouderen een kracht voor de samenleving zijn (WHO 2002).

Ouderen willen bovendien meedoen, ze willen mensen ontmoeten, ze willen zich betrokken voelen en erbij horen (Oostelaar & Wolfswinkel 2006). Deelnemen aan buurtactiviteiten, zoals bij elkaar op de koffie gaan of deelnemen aan een gezamenlijke buurtschoonmaak, zorgt voor sociale contacten en het ontstaan en onderhouden van sociale relaties. Bovendien hebben ouderen meer tijd dan andere leeftijdsgroepen om te investeren in het netwerk en de buurt (Oostelaar & Wolfswinkel 2006) en bezitten ze kennis en levenswijsheid die zeker een meerwaarde kan betekenen voor de buurt (Penninx & Royers 2007). Wanneer er wordt gerefereerd naar de mate waarin mensen iets willen en zouden kunnen betekenen voor de buurt door zich actief in te zetten door bijvoorbeeld een buurtfeest op te zetten of door een buurtprobleem gezamenlijk aan te pakken, gebruiken we de term ‘buurt-agency’ (Buffel *et al.* 2012).

2.5. Onderzoeksvragen

Met dit onderzoek willen we inzicht verwerven in de relatie tussen de sociale buurt en ouderenmis(be)handeling. Aan de hand van onze bevindingen uit de literatuur en deze onderzoeksdoelstelling formuleren we de volgende onderzoeksvragen:

1. Wat is de prevalentie van mis(be)handeling bij oudere vrouwen in België?
2. Welke vormen van mis(be)handeling doen zich het vaakst voor bij oudere vrouwen in België?
3. Speelt de sociale buurt een rol in het al dan niet voorkomen van mis(be)-handeling van oudere vrouwen in België?
4. Welke vormen van sociale relaties in de buurt spelen een rol in het al dan niet voorkomen van mis(be)handeling bij oudere vrouwen in België?

3. Data en methode

3.1. Dataverzameling

Deze studie kadert binnen het Europese AVOW-onderzoek (Prevalence studie of Abuse and Violence against Older Woman), waarin zowel België, Oostenrijk,

Portugal, Finland, als Litouwen samenwerkten. Het AVOW-onderzoek wilde de prevalentie van ouderenmis(oe)handeling bij thuiswonende, oudere vrouwen onderzoeken. Het project werd gefinancierd door het EU Daphne III programma, dat onderzoek naar geweld tegen vrouwen ondersteunt.

Dit onderzoek richtte zich naar vrouwen vanaf 60 jaar, thuiswonend in België. Ouderen in rusthuizen of woonzorgcentra werden dus uitgesloten uit het onderzoek. Om deze onderzoekspopulatie te bereiken werd een proportioneel gestratificeerde steekproef getrokken naar leeftijd (60-69 jaar, 70-79 jaar en 80-plus). Vragenlijsten werden per post bij zowel Waalse als Vlaamse vrouwen bezorgd (N = 1500). Aangezien er een ondervertegenwoordiging werd verwacht bij vrouwen boven de 75 jaar, werd er bij deze groep door middel van een face-to-face methode voor een aanvullende bevraging gezorgd (N = 250). Deze vragenlijsten werden persoonlijk bezorgd en tenslotte terug opgehaald door studenten en een onderzoeker van de Vrije Universiteit Brussel.

Er werd dus gebruik gemaakt van een tweedelige dataverzamelmethode. In totaal werden via deze weg 436 vragenlijsten verzameld. Uiteindelijk ontvingen we 318 vragenlijsten per post en nog 108 vragenlijsten werden verzameld via de face-to-face contacten.

Dit onderzoek be vraagt ouderenmis(oe)handeling via zelfrapportage. In de literatuurstudie gaven we reeds aan dat meldingscijfers slechts het topje van de ijsberg zijn. Een groot deel van situaties van ouderenmis(oe)handeling blijven verborgen (Sethi *et al.* 2011). Enerzijds geeft zelfrapportage de mogelijkheid om meer situaties van ouderenmis(oe)handeling op te sporen. Anderzijds heeft deze methode sociale wenselijkheid als mogelijk nadeel. Bij zelfrapportage-onderzoek moeten we ons dus steeds bewust zijn van de subjectiviteit van antwoorden.

3.2. Onderzoekseenheden

De gemiddelde leeftijd van onze respondenten was 74,20 jaar (SD = 8,35). De oudste respondent was 96, de jongste was 61 jaar. Bovendien was 54,4% van de respondenten 75 jaar of ouder. Uiteindelijk hebben we dus een lichte oververtegenwoordiging van 75-plussers in het onderzoek. Cijfers van 2008 geven immers aan dat van de vrouwelijke 60-plussers in België bijna 42% ouder is dan 75 jaar (Belgische Federale Overheid 2010a).

Iets meer dan de helft van onze respondenten (53,9%) was gehuwd of woonde samen met een partner. Bijna een derde (33,8%) was daarentegen reeds weduwe. Deze cijfers zijn vergelijkbaar met deze die gelden voor oudere vrouwen in België. In België is bijna de helft (49,32%) van de vrouwelijke 60-plussers gehuwd. 37,8% is weduwe, wat wijst op een kleine ondervertegenwoordiging in onze steekproef in het voordeel van de gehuwden (Belgische Federale Overheid 2010b). Van alle respondenten was 91,2% gepensioneerd. Wanneer we nagaan of ouderen rondkwamen met hun huishoudinkomen, bleek 36,2% eerder moeilijk tot zeer moeilijk rond te komen, 64% had het er daarentegen eerder makkelijk

tot zeer makkelijk mee. Vergeleken met Vlaamse cijfers zijn deze resultaten gelijkaardig (Verté *et al.* 2007).

3.3. Onderzoeksinstrument

Om onze data te verzamelen werd gebruik gemaakt van de gestructureerde vragenlijst van het Europese AVOW-onderzoek, die peilde naar levenskwaliteit en mis(be)handeling. De Engelstalige versie van de vragenlijst werd voor België vertaald in het Nederlands en het Frans. Om ervoor te zorgen dat de vragenlijst duidelijk en aangepast was, werd hij getest bij 23 Belgische oudere vrouwen, waaronder 11 vrouwen ouder dan 75 jaar.

De zes verschillende vormen van mis(be)handeling (fysieke, emotionele, financiële, seksuele mis(be)handeling, verwaarlozing en schending van de persoonlijke rechten) kwamen aan bod. Voor elke vorm werden verschillende concrete situaties voorgelegd (bijvoorbeeld: geld of goederen gestolen, naar porno kijken tegen uw wil, enzovoort) en gevraagd hoe vaak de oudere dit het afgelopen jaar had meegemaakt. De antwoordcategorieën waren: nooit, 1 tot 6 keer in het voorbije jaar, maandelijks of wekelijks. Bij die vragen werd steeds benadrukt dat de mis(be)handeling moest gebeurd zijn door een persoon die ze kenden: partner, (schoon)kinderen, kleinkinderen, andere familieleden, vrienden en kennissen, buren of de betaalde thuishulp/hulpverlener.

Ook poogde een reeks buurtvragen buurteigenschappen te meten aan de hand van sociale en ruimtelijke indicatoren. Meer concreet maakten we gebruik van 7 schalen (buurtcomponenten) die werden gevalideerd door Beullens (2010). Om de homogeniteit en betrouwbaarheid van deze ontwikkelde schalen te controleren berekenden we Cronbachs alpha. Een schaal is betrouwbaar wanneer Cronbachs alpha groter is dan 0,70. Vervolgens werden deze schalen bekrachtigd door het uitvoeren van confirmatorische factoranalyses in het statistisch programma AMOS 5.0. Verschillende indexen werden berekend om na te gaan of elke schaal *fit* met de data.

Zowel de Goodness of Fit Index (GFI) als de Bentler's Comparative Fit Index (CFI) gaven voor elke schaal een *model fit*. Aangezien niet voor alle modellen een exacte fit werd verwacht, berekenden we eveneens de Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA), als indicator voor badness-of-fit. Een RMSEA-waarde moet kleiner zijn dan 0,08 (Hair *et al.* 2005). Sommige auteurs hanteren zelfs 0,05 als bovengrens (Browne & Cudeck 1993). Wegens een te laag aantal items werd de schaal 'oppervlakkige sociale banden' niet meegenomen in deze confirmatorische analyses. Op basis van deze analyses werden de volgende buurtcomponenten gebruikt voor de definitieve data-analyse: sterke sociale banden en steun, buurtactiviteit, oppervlakkige sociale banden, buurt-agency, buurtgehechtheid, sterk buurtgevoel en zwak buurtgevoel.

Tabel 1. Buurtschalen met bijhorende items.

Buurtschaal	Items behorende tot de buurtschaal	Cronbach's alpha	GFI	CFI	RMSEA
Sterke sociale banden en steun	<ul style="list-style-type: none"> - Ik ben met heel wat mensen bevriend in deze buurt - Mijn persoonlijke contacten situeren zich vooral in de buurt - Ik kan terecht bij mijn burens wanneer ik een mindere dag heb - Ik kan rekenen op mijn burens wanneer ik hulp nodig heb in het huishouden of met de tuin 	.770	.998	1.000	.000
Oppervlakkige sociale banden	<ul style="list-style-type: none"> - De meeste mensen zeggen goedendag tegen elkaar - Mensen in mijn buurt slaan vaak een praatje met elkaar 	.823	/	/	/
Buurtgehechtheid	<ul style="list-style-type: none"> - Ik ben gehecht aan mijn buurt - Ik voel me thuis in mijn buurt - Mijn buurt maakt deel uit van wie ik ben - Binnen 2 jaar zal ik waarschijnlijk nog steeds in deze buurt wonen 	.817	.999	1.000	.000
Sterk buurtgevoel	<ul style="list-style-type: none"> - Ik heb echt het gevoel dat ik deel uitmaak van mijn buurt - Ik voel mij betrokken bij hetgeen in mijn buurt gebeurt - De mensen in mijn buurt zijn bereid om elkaar te helpen - De buurt waar ik woon is een hechte gemeenschap 	.878	1.000	1.000	.000
Zwak buurtgevoel	<ul style="list-style-type: none"> - Over het algemeen vind ik het prettig wonen in mijn buurt - Ik heb veel gemeen met de mensen uit mijn buurt - Mijn burens behandelen mij met respect - Over het algemeen vertrouw ik mijn burens om op mijn huis te letten 	.871	.999	1.000	.000
Buurtactiviteit	<ul style="list-style-type: none"> - Er gebeuren veel dingen in deze buurt - De mensen in mijn buurt komen regelmatig samen voor een koffie of drankje - De mensen hier maken regelmatig hun buurt gezamenlijk schoon 	.720	.997	.999	.025
Buurt-agency	<ul style="list-style-type: none"> - Ik wil me inzetten voor de buurt - Ik heb al eens samengewerkt met andere buurtbewoners om iets te organiseren voor de buurt - Als er zich een probleem voordoet in mijn straat, kunnen de buurtbewoners dit meestal oplossen - Ik heb invloed op de inrichting van mijn buurt 	.754	.997	.998	.042

Tabel 2. Vormen van ouderenmis(be)handeling met bijhorende items.

Vormen mis(be)handeling	Items behorende tot de vorm van mis(be)handeling
Emotionele	<p>Heeft iemand, die u kent, in de afgelopen 12 maanden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - in persoonlijk contact bedreigd om u pijn te doen? uitgescholden/uitgemaakt? - gekleineerd of bekritiseerd wat u doet? - uitgesloten of herhaaldelijk genegeerd? - belet om personen te ontmoeten die om u geven? - geroepen of geschreeuwd tegen u? - iets gedaan om u te vernederen of te pesten? - iets van u kapot gemaakt?
Fysieke	<p>Heeft iemand, die u kent, in de afgelopen 12 maanden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - u beperkt in uw beweging? (bijvoorbeeld: opgesloten in uw slaapkamer, vastgebonden, enz.) - u geslagen of aangevallen? (bijvoorbeeld: geschopt, aan het haar getrokken, door mekaar geschud, enz.) - een hard voorwerp gegooid naar u of u bedreigd met een wapen? - teveel medicatie gegeven om u onder controle te houden/u kalm te houden?
Seksueel misbruik	<p>Heeft iemand, die u kent, in de afgelopen 12 maanden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - u aangesproken op seksuele wijze zodat u zich niet op uw gemak voelde? - u naar porno doen kijken tegen uw wil? - u ongewenst aangeraakt? - gedwongen om met u seksuele betrekkingen te hebben of dat geprobeerd?
Financiële	<p>Heeft iemand, die u kent, in de afgelopen 12 maanden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - financieel van u misbruik gemaakt? - u afgeperst voor geld of ander bezit? - niet toegelaten om beslissingen te nemen omtrent geld of om een aankoop te doen? - geld of goederen van u gestolen?

Vormen mis (be)handeling	Items behorende tot de vorm van mis (be)handeling
Verwaarlozing	<p>De volgende lijst bevat activiteiten waarvoor mensen soms hulp of steun nodig hebben. Als u hulp nodig hebt gehad voor deze activiteiten, kunt u dan aangeven hoe vaak iemand u dit geweigerd heeft in de voorbije 12 maanden?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Inkopen doen (voor eten, kleding, enz.) - Eten klaarmaken of eten - Kleine huishoudelijke taken verrichten - Zich verplaatsen of reizen - In of uit bed stappen - Medicatie innemen - Zich aan- of uitkleden - Naar het toilet gaan - Zich wassen of een bad nemen (met inbegrip van in of uit bad of douche stappen)
Schending persoonlijke rechten	<p>Heeft iemand, die u kent, in de afgelopen 12 maanden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - u verhinderd om zelf beslissingen te nemen? - u verhinderd om uw post te lezen? - u verhinderd om aan ontspanningsactiviteiten deel te nemen? - u verhinderd om vrienden of kennissen te ontmoeten?

Ten slotte werden er verschillende controlevariabelen gebruikt. 'Leeftijd' werd gemeten in aantal jaren. De vragenlijst moest vergelijkbaar zijn tussen de verschillende deelnemende landen. Daarom kon 'socio-economische status' niet volgens klassieke indicatoren worden bevraagd. Om te peilen naar het opleidingsniveau werd dan ook gevraagd hoe veel jaar de respondenten naar school zijn geweest (0 tot 4 jaar, 5 tot 9 jaar, 10 tot 12 jaar, 13 tot 15 jaar, meer dan 16 jaar). Daarnaast konden respondenten aangeven in welke mate ze rondkwamen met hun inkomen (variërend van heel moeilijk tot erg gemakkelijk), of ze een partner hadden en hoe ze hun huidige gezondheidstoestand inschaten (zeer goed tot zeer slecht). Tensloten werd gepeild naar hun depressieve gevoelens (bijvoorbeeld: Kunt u minder genieten van de dingen waarvan u normaal geniet? Voelt u zich het merendeel van de tijd droevig, ongelukkig of depressief?).

3.4. Analyseprocedure

De kwantitatieve analyse van de vragenlijsten gebeurde in het statistisch programma SPSS 17,0 for Windows. We voerden binaire en multinominale logistische regressies uit op basis van drie afhankelijke variabelen: 'ouderenmis(be) handeling', 'ouderenmis(be)handeling zonder emotionele mis(be)handeling' en 'intensiteit van ouderenmis(be)handeling'. Via deze logistische regressies willen we de invloed onderzoeken van elk van de buurtvariabelen. Daarbij werd er gecontroleerd voor leeftijd, opleidingsniveau, gezinsinkomen, partnerschap, fysieke gezondheid en depressieve gevoelens. De verklaarde variantie wordt aangegeven met de parameters 'Cox and Snell R²' of 'Nagelkerke R²'. We hanteerden telkens een significantieniveau van 5%. Een waarde tussen 5 en 10% rapporteren we als een statistische tendens.

4. Resultaten

4.1. Prevalentiecijfers: hoe vaak komt mis(be)handeling van oudere vrouwen voor in België?

De resultaten tonen aan dat ongeveer één derde (32%) oudere vrouwen rapporteerden dat ze het afgelopen jaar één of andere vorm van mis(be)handeling ervaren. In tabel 3 zien we dat emotionele mis(be)handeling het vaakst voorkwam. Een meerderheid van de respondenten, namelijk 27,5%, rapporteerde dat ze ermee te maken kreeg. De meest voorkomende vormen van mis(be)handeling die daarop volgden zijn financiële mis(be)handeling (5,8%), verwaarlozing (5,6%) en schending van de persoonlijke rechten (4,3%). Omdat er een lichte oververtegenwoordiging was van vrouwen ouder dan 75 jaar, geeft tabel 3 ook

een overzicht van de gewogen percentages. *In globo* is de grootorde en ranking van de vormen van ouderenmis(be)handeling dezelfde, maar merken we kleine afwijkingen t.o.v. de steekproefpercentages.

Tabel 3. Prevalentie van ouderenmis(be)handeling afgelopen 12 maanden.

Vorm	Absolute aantalen	Percentage	Gewogen percentage
Emotionele mis(be)handeling	114	27,5%	28,6%
Financiële mis(be)handeling	24	5,8%	5,9%
Verwaarlozing	23	5,6%	5,2%
Schending pers. rechten	18	4,3%	4,5%
Seksueel misbruik	10	2,4%	2,4%
Fysieke mis(be)handeling	9	2,2%	2,2%

Binnen deze 32% slachtoffers van ouderenmis(be)handeling kunnen we verschillende gradaties van ernst onderscheiden. Wanneer bijvoorbeeld geen rekening gehouden werd met emotionele ouderenmis(be)handeling, rapporteerde 16% oudere vrouwen het afgelopen jaar minstens één ervaring van mis(be)handeling te hebben meegemaakt. Daarnaast kunnen we ook verschillen in de mate van de ernst of intensiteit van het misbruik vaststellen (tabel 4). De prevalentieresultaten werden ingedeeld op basis van de frequentie van de ouderenmis(be)handeling en het aantal verschillende vormen van ouderenmis(be)handeling. Op basis van deze vierdeling zien we dat bijna 10% aangaf zelden één vorm van mis(be)handeling te ervaren. 17,3% kreeg te maken met verschillende vormen van mis(be)handeling maar niet op frequente basis, of veelvuldig te maken met één vorm van mis(be)handeling. 4,9% van de respondenten tenslotte, rapporteerde de meest ernstige vorm van mis(be)handeling te ervaren en werd op regelmatige basis het slachtoffer van verschillende vormen van mis(be)handeling.

Tabel 4. Ernst van de ouderenmis(be)handeling.

Niveau	Beschrijving	Percentage
Geen mis(be)handeling	- Er deed zich geen mis(be)handeling voor	68,0%
Niveau I	- Eén vorm van mis(be)handeling gebeurt zelden	9,8%
Niveau II	- Verschillende vormen van mis(be)handeling gebeuren zelden - Eén vorm van mis(be)handeling gebeurt vaak	17,3%
Niveau III	- Verschillende vormen van mis(be)handeling gebeuren vaak	4,9%

4.2. Sociale buurtfactoren: de rol van de buurt

Ouderenmis(be)handeling algemeen

Tabel 5 toont een significante samenhang tussen 'sterke sociale banden en steun' en mis(be)handeling van oudere vrouwen in België (volgens de brede definitie van ouderenmis(be)handeling: inclusief emotionele mis(be)handeling) ($\beta = 0,921$; $p < 0,05$). Hoe meer sterke sociale banden en steun oudere vrouwen in de buurt ervaren, hoe lager hun score op mis(be)handeling. Een gelijkaardige, maar nog sterkere relatie, zien we voor 'oppervlakkige sociale banden' ($\beta = 0,87$; $p < 0,05$). Oudere vrouwen die meer oppervlakkige sociale banden hadden met hun burens, werden minder het slachtoffer van mis(be)handeling. Deze relaties zijn onafhankelijk van leeftijd, partnerschap, opleiding, inkomen, gevoelens van depressie en fysieke gezondheid.

Tabel 5. Resultaten logistische regressie buurtschalen op ouderenmis(be)handeling gecontroleerd voor leeftijd, partnerschap, opleiding, inkomen, gevoelens van depressie en fysieke gezondheid ($n = 436$).

	b	S.E.	β	Cox & Snell	Nagelkerke
Sterke sociale banden en steun	-0,083	0,037	0,921*	12,1%	16,6%
Oppervlakkige sociale banden	-0,140	0,070	0,870*	11,8%	16,4%
Buurtactiviteiten	-0,025	0,051	0,975	11,4%	15,7%
Buurtgehechtheid	-0,053	0,045	0,948	10,0%	13,8%
Sterk buurtgevoel	-0,049	0,034	0,952	11,6%	16,1%
Zwak buurtgevoel	-0,037	0,039	0,964	11,3%	15,6%
Buurtagency	-0,082	0,058	0,922	11,5%	15,7%

*: $p < 0.05$ = significant verband; **: $p < 0.10$ = tendens.

Tabel 6. Resultaten logistische regressie buurtschalen op ouderenmis(be)handeling (zonder emotionele mis(be)handeling) gecontroleerd voor leeftijd, partnerschap, opleiding, inkomen, gevoelens van depressie en fysieke gezondheid ($n = 436$).

	b	S.E.	β	Cox & Snell	Nagelkerke
Sterke sociale banden en steun	-0,161	0,051	0,851*	16,7%	28,7%
Oppervlakkige sociale banden	-0,204	0,089	0,816*	14,7%	25,7%
Buurtactiviteiten	-0,088	0,068	0,916	15,7%	24,7%
Buurtgehechtheid	-0,12	0,059	0,887*	13,4%	23,4%
Sterk buurtgevoel	-0,159	0,045	0,853*	16,0%	28,0%
Zwak buurtgevoel	-0,085	0,048	0,919**	14,3%	24,8%
Buurtagency	-0,165	0,079	0,848*	16,8	28,4

*: $p < 0.05$ = significant verband; **: $p < 0.10$ = tendens.

Tabel 6 geeft een overzicht van de resultaten voor ouderenmis(be)handeling vanuit de engere definitie, waar emotionele mis(be)handeling dus niet mee in rekening werd genomen. Wanneer emotionele mis(be)handeling niet in rekening wordt genomen, blijken er meer significante relaties te zijn. Wanneer oudere vrouwen, meer sterke sociale banden en steun in de buurt hadden ($\beta = 0,851$; $p < 0,05$), meer oppervlakkige sociale banden ($\beta = 0,816$; $p < 0,05$), meer buurtgehechtheid ($\beta = 0,887$; $p < 0,05$) een sterker buurtgevoel ervaarden ($\beta = 0,853$; $p < 0,05$) of zich meer inzetten in de buurt ($\beta = 0,848$; $p < 0,05$), was de kans kleiner dat ze rapporteerden mis(be)handeling te ervaren. Voor zwak buurtgevoel werd een statistische tendens vastgesteld.

Ten slotte geeft tabel 7 een overzicht van de invloed die de verschillende buurtcomponenten uitoefenden op de intensiteit van ouderenmis(be)handeling. De eerste kolom geeft een overzicht van de kans om niveau 1 ouderenmis(be)handeling te ervaren, ten opzichte van de kans om geen slachtoffer te zijn. Sociale buurtcomponenten bleken op deze relatie geen significante invloed te hebben. Echter, hoe ernstiger de ouderenmis(be)handeling, hoe vaker die sociale buurt een rol speelde. Oudere vrouwen met meer sterke ($\beta = 0,907$; $p < 0,05$) en oppervlakkige ($\beta = 0,828$; $p < 0,05$) sociale banden, hadden een kleinere kans om slachtoffer te zijn van mis(be)handeling op niveau 2.

Sterke sociale banden en steun zijn eveneens een belangrijke buurtfactor voor het meest ernstige niveau. Oudere vrouwen met sterke banden in de buurt, die het gevoel hebben dat ze op hun burens kunnen rekenen, hadden een kleinere kans om slachtoffer te zijn van mis(be)handeling ($\beta = 0,821$; $p < 0,05$).

Tabel 7. Resultaten logistische regressie buurtschalen op intensiteit van ouderenmis(be)handeling, gecontroleerd voor leeftijd, partnerschap, opleiding, inkomen, gevoelens van depressie en fysieke gezondheid ($n = 436$).

	niveau 1 versus nooit			niveau 2 versus nooit			niveau 3 versus nooit			Cox & Snell	Nagelkerke
	b	S.E.	β	b	S.E.	β	b	S.E.	β		
Sterke sociale banden en steun	-0,025	0,055	0,975	-0,097	0,046	0,907*	-0,197	0,086	0,821*	20,1%	23,2%
Oppervlakkige sociale banden	-0,078	0,11	0,501	-0,188	0,083	0,828*	-0,045	0,15	0,956	18,5%	21,6%
Buurtactiviteiten	0,075	0,073	1,078	-0,057	0,064	0,944	-0,185	0,123	0,831	19,6%	22,8%
Buurtgehechtheid	-0,004	0,072	0,996	-0,054	0,055	0,948	-0,139	0,094	0,87	18,4%	21,4%
Sterk buurtgevoel	0,027	0,055	1,027	-0,071	0,042	0,932**	-0,133	0,072	0,875**	19,0%	22,2%
Zwak buurtgevoel	-0,016	0,061	0,984	-0,022	0,048	0,978	-0,121	0,07	1,018	19,3%	22,4%
Buurtagency	0,038	0,085	1,039	-0,133	0,072	0,875**	-0,21	0,132	0,811	20,6%	23,8%

*: $p < 0.05$ = significant verband; **: $p < 0.10$ = tendens.

4.3. Ouderenmis(be)handeling per vorm

Verwaarlozing

Uit de resultaten (tabel 8) blijkt dat oudere vrouwen die significant lager scoorden op de schalen 'sterke sociale banden en steun' ($\beta = 0,851$; $p < 0,05$) en 'sterk buurtgevoel' ($0,831$; $p < 0,05$) meer kans hadden om te worden verwaarloosd. Daarnaast was er ook een tendens tot verschil bij buurtgehechtheid en buurtagency.

Emotioneel

Oudere vrouwen die lager op de schalen 'sterke sociale banden en steun' ($\beta = 0,923$; $p < 0,05$) en 'oppervlakkige sociale banden' ($\beta = 0,864$; $p < 0,05$) hadden een lagere kans om emotionele mis(be)handeling te rapporteren. Vrouwen met minder vluchtige contacten in de buurt, minder persoonlijke contacten en vrienden waren vaker slachtoffer. Daarnaast wijzen de resultaten erop dat deze respondenten mogelijk minder de intentie hebben om zich actief in te zetten in de buurt, dan de oudere vrouwen die emotioneel werden mis(be)handeld, daar er een statistische tendens werd vastgesteld tussen emotionele mis(be)handeling en de buurtcomponent 'buurtagency' ($\beta = 0,905$; $p < 0,05$) (tabel 8).

Fysiek en financieel

De resultaten, weergegeven in tabel 8, tonen aan dat de sociale buurt veel minder in verband staat met fysieke en financiële mis(be)handeling. Er worden noch significante verbanden, noch statistische tendensen vastgesteld.

Seksueel

Wanneer de vorm 'seksueel misbruik' afzonderlijk werd bekeken, vertoonden de buurtcomponenten 'sterke sociale banden en steun' ($\beta = 0,780$; $p < 0,05$), 'buurtactiviteit' ($\beta = 0,668$; $p < 0,05$) en 'buurtagency' ($\beta = 0,589$; $p < 0,05$) een significante relatie tot deze vorm van mis(be)handeling (tabel 8). Wanneer oudere vrouwen een kleinere betrokkenheid vertoonden met de buurt, minder graag in hun buurt woonden, er minder diepgaande contacten waren in de buurt, en er minder deelgenomen werd aan (het organiseren van) buurtactiviteiten was de kans groter dat ze seksueel misbruik ervoeren. Tenslotte werd ook een significant verband met 'zwak buurtgevoel' ($t = 2,148$; $df = 402$; $p < .05$) vastgesteld.

Schending van de persoonlijke rechten

Tot deze vorm van mis(be)handeling hadden de buurtcomponenten 'sterke sociale banden en steun' ($\beta = 0,816$; $p < 0,05$), 'oppervlakkige sociale banden' ($\beta = 0,789$; $p < 0,05$) en 'buurtagency' ($0,778$; $p < 0,05$) een significante relatie (tabel 8). De respondenten die telkens een lagere score behaalden op deze schalen, gaven vaker aan dat hun persoonlijke rechten (zoals privacy) geschonden werden.

Tabel 8. Resultaten logistische regressie buurtschalen op verschillende vormen van ouderenmis(be)handeling, gecontroleerd voor leeftijd, partnerschap, opleiding, inkomen, gevoelens van depressie en fysieke gezondheid (n = 436).

	Verwaarlozing	Emotionele	Financiële	Fysieke	Seksuele	Schending pers. rechten
	β	β	β	β	β	β
Sterke sociale banden en steun	0,851*	0,923*	0,913	0,835	0,780*	0,816*
Oppervlakkige sociale banden	0,843	0,864*	1,011	1,310	0,941	0,789*
Buurtactiviteiten	0,907	0,935	0,962	0,810	0,668*	0,826
Buurtgehechtheid	0,857**	0,933	0,956	0,911	1,066	0,864
Sterk buurtgevoel	0,831*	0,964	0,947	0,913	0,903	0,895
Zwak buurtgevoel	0,910	0,941	0,989	0,954	0,836**	0,900
Buurtagency	0,826**	0,905**	0,923	0,777	0,589*	0,778*

*: $p < 0,05$ = significant verband; **: $p < 0,10$ = tendens.

5. Discussie

Uit de literatuurstudie bleek de relatie tussen de sociale buurt en ouderenmis(be)handeling bij oudere vrouwen vooralsnog een onderbelicht onderzoeksterrein. Daarom wilden we met dit onderzoek nagaan welke sociale buurtcomponenten een rol spelen in het al dan niet voorkomen van mis(be)handeling. Dit artikel toont het belang van verschillende sociale buurtcomponenten bij deze problematiek aan en biedt wetenschappelijke fundamenten voor verder onderzoek.

Bijna één derde van thuiswonende oudere vrouwen in België rapporteerde het afgelopen jaar mis(be)handeling te hebben ervaren (alle intensiteitsniveaus in beschouwing genomen). Emotionele mis(be)handeling komt hierbij het vaakst voor (27,5%). Wanneer we geen rekening houden met het grote percentage van emotioneel mis(be)handelde oudere vrouwen, rapporteerde 16% van de respondenten het afgelopen jaar minstens één ervaring van mis(be)handeling te hebben meegemaakt. Bijna 5% van de oudere vrouwen wordt zwaar mis(be)handeld en ondergingen dus op frequente basis verschillende vormen van mis(be)handeling. Deze bevindingen sluiten aan bij de cijfers (4 tot 6%) van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO 2002) en de resultaten (5,6%) van Comijs en collega's (1998a). Niettemin blijft het vergelijken van prevalentiecijfers moeilijk omwille van de grote diversiteit aan onderzoekskaders en -invalshoeken (De Donder en collega's 2011; Newton 2010).

Daarnaast bevestigen de resultaten dat de sociale buurt een veelbelovend terrein is voor het ontwikkelen van toekomstige interventies en onderzoeken met betrekking tot ouderenmis(be)handeling. Oudere vrouwen die hoger scoren op de verschillende buurtcomponenten hebben een kleinere kans om mis(be)

handeling te ervaren. Deze relatie bleek nog sterker wanneer ouderen mis(be)handeling gemeten werd zonder emotionele mis(be)handeling, en wanneer ouderen mis(be)handeling ernstiger werd. Ook spelen afhankelijk van de vorm van mis(be)handeling, andere (combinaties van) buurtcomponenten een rol. Het onderscheid maken tussen de verschillende vormen van mis(be)handeling is dus relevant. Risicofactoren zijn allicht anders voor elke vorm van mis(be)handeling afzonderlijk (Luoma *et al.* 2011).

Hoewel er amper onderzoek en literatuur bestaat over deze relatie, sluiten onze resultaten aan bij vaststellingen of hypothesen die in de weinige literatuur worden aangehaald. Een sociaal steunnetwerk en een netwerk van sociale contacten in de buurt kan een beschermende factor tegen ouderen mis(be)handeling zijn. Hoe meer **sterke sociale banden en steun** ouderen in hun buurt ervaren, hoe minder mis(be)handeling er immers wordt vastgesteld. Dit sluit aan bij eerder onderzoek dat wees op het belang van sociale steun, sociale netwerken en banden en sociale isolatie (Comijs *et al.* 1999a; Dong & Simon 2010; De Deken & Pas 2004; Litwin & Zoabi 2003).

Uit onze resultaten blijkt dat deze sociale steun vooral in significant verband staat met verwaarlozing, emotionele mis(be)handeling, seksueel misbruik en schending van de persoonlijke rechten.

Het hebben van veel of weinig **oppervlakkige sociale banden** in de buurt daarentegen, blijkt enkel verband te houden met 'emotionele mis(be)handeling' en 'schending van de persoonlijke rechten'. Het lijkt ons nuttig deze buurtcomponent ook in vervolgonderzoek te blijven betrekken, vooral in relatie tot de component 'sterke sociale banden en steun'. Oppervlakkige sociale banden in de buurt kunnen immers de basis vormen voor het ontwikkelen van sterkere steunrelaties (Soenen 2006).

Verder kunnen we concluderen dat oudere vrouwen met een grotere **buurtgehechtheid** tendensieel minder verwaarlozing ervaren. Bij de andere vormen van ouderen mis(be)handeling werden geen significante verbanden gevonden.

Daarnaast zien we dat er bij respondenten met een **sterk buurtgevoel** minder verwaarlozing wordt vastgesteld. Wat het **zwak buurtgevoel** betreft, merken we enkel een tendens op bij seksueel misbruik. Ouderen die een zwak buurtgevoel hebben, zouden ook minder vaak slachtoffer zijn van seksueel misbruik.

De buurtparticipatie van onze respondenten hebben we geoperationaliseerd in enerzijds '**buurtactiviteit**' en anderzijds '**buurt-agency**'. Het verschil in deze twee ligt hem in de mate van het engagement. We spreken van buurtactiviteit wanneer mensen deelnemen aan de activiteiten die in de buurt georganiseerd worden. Buurt-agency gaat een stap verder en verwijst naar het persoonlijk initiatief om iets in de buurt te organiseren. Of het slachtoffer zijn van ouderen mis(be)handeling significant verbonden is met in welke mate ouderen deelnemen aan buurtactiviteiten kunnen we niet bevestigen. Alleen in relatie met seksueel misbruik stellen we een significant mindere mate van buurtactiviteit vast. In het algemeen scoren oudere vrouwen die seksueel werden misbruikt en waarvan de persoonlijke rechten werden geschonden wel significant lager op de schaal

'buurt-agency'. Daarnaast vinden we twee gelijkaardige tendensen tussen deze buurtcompetent en verwaarlozing en emotionele mis(be)handeling.

Mogelijk is dus niet zozeer de mate van buurtparticipatie van belang in het kader van ouderenmis(be)handeling, maar wel de mate van het engagement. Dit is een belangrijke implicatie voor verder onderzoek. Wolf en Pillemer (1989) spraken reeds over de eventuele kracht van formele contacten voor de detectie van misbruiksituaties. Lidmaatschap in verenigingen vraagt van ouderen een groter engagement dan informele momenten tussen ouderen en burens onderling.

Tot slot besluit dit onderzoek dat de buurt veel minder in verband staat met fysieke en financiële mis(be)handeling. Er worden noch significante, noch statistische tendensen vastgesteld.

5.1. Praktische en beleidsaanbevelingen

De resultaten van dit onderzoek hebben enkele belangrijke implicaties voor professionals in de zorgsector, voor mantelzorgers en voor ouderen zelf. Bijdragen aan het doorbreken van het taboe rond ouderenmis(be)handeling, zowel bij professionals, als bij beleidsmensen, als tussen (oudere) mensen onderling, blijft belangrijk. De problematiek verkeert nog te veel in een taboesfeer (Charland 2006; Pérez-Rojo *et al.* 2009; Ramkema 2003; Verrezen 2007). Het is nodig professionals in het werkveld bewust te maken van het bestaan van ouderenmis(be)handeling in België, maar eveneens van de verschillende vormen die er bestaan en de specifieke risicofactoren die ermee verbonden zijn.

Mensen die instaan voor de verzorging van ouderen moeten meer kennis en vaardigheden ontwikkelen om situaties van ouderenmis(be)handeling (sneller) te herkennen (Ramkema 2003). Vormingen en trainingen ontwikkelen voor professionals in het werkveld zijn hiervoor alvast belangrijke stappen. Maar ook bij mantelzorgers of mensen die op een niet-professionele wijze voor ouderen zorgen, moeten interventies ondernomen worden. De vaardigheden en kennis waarover zij beschikken zijn niet altijd voldoende om een goede verzorging te bieden (Verrezen 2007; Vlaams Meldpunt Ouderenmis(be)handeling 2010). Daarom is het belangrijk dat zij in deze vaardigheden en kennis ondersteund worden.

Omdat een krachtig buurtleven in dit onderzoek gelinkt wordt aan een kleinere kans op ouderenmis(be)handeling, kunnen interventies op buurtniveau heel wat opportuniteiten bieden. De burens kunnen naast familie en vrienden een belangrijke spilfiguur zijn vanwege hun nabijheid (Hrast 2008), aangezien ouderen in toenemende mate aangewezen zijn op hun omgeving (Royers 2007).

Het stimuleren van het buurtparticipatie van ouderen, het investeren in het buurtleven van ouderen en het begeleiden van ouderen naar activiteiten in de buurt zouden dan goede initiatieven zijn. Op die manier ontmoeten mensen elkaar en kunnen ouderen hun netwerk vergroten.

Een krachtig buurtleven kan daarnaast niet alleen van belang zijn voor de preventieve aanpak van mis(be)handeling. Ook voor de ondersteuning van

slachtoffers kan de buurt veel betekenen. Sociale steun kan volgens onderzoek van Comijs en collega's (1999b) het psychologisch leed dat gepaard gaat met de mis(be)handeling helpen dragen. Steun van buren, en het ontwikkelen van buurtinterventies die gericht zijn op het versterken van buurtrelaties, kunnen dus een belangrijke functie vervullen.

Maar het gaat verder dan het hebben van vrienden en persoonlijke of sociale contacten in de buurt. Het vertrouwen in de buurtbewoners en het prettig wonen in de wijk zijn eveneens van belang en moeten worden gestimuleerd. Het maakt dat buren elkaar op een respectvolle en vertrouwelijke manier in de gaten houden. Het is een informele vorm van sociale controle.

Het is dan ook nodig om ouderen op zo'n manier te versterken dat ze vaker mis(be)handelingssituaties durven aangeven. Veel misbruikgevallen worden vooralsnog niet gemeld (Charland 2006; Pérez-Rojo *et al.* 2009; Ramkema 2003). Bij onderzoek naar kindermishandeling wezen Weissman, Jogerst en Dawson (2003) bovendien op de kracht van buurtinterventies bij het melden van kindermishandeling. Naast familie hebben buren meer kans om een kind regelmatig te observeren en zijn zij een effectieve manier om het aantal meldingen te verhogen. Dit kan ook voor ouderenmis(be)handeling het geval zijn.

Ten slotte willen we meegeven dat, hoewel onze resultaten duidelijk aangeven dat sociale buurtfactoren en buren mogelijk een belangrijke rol kunnen spelen in de preventie en aanpak van ouderenmis(be)handeling, zij ook omgekeerd kunnen werken. Onderzoek toont immers aan dat 13.4% van de plegers van mis(be)handeling bij oudere vrouwen buren zijn (De Donder *et al.* 2011).

5.2. Beperkingen van het onderzoek en verder onderzoek

Dit onderzoek kent enkele beperkingen. Vooreerst zijn onze resultaten gebaseerd op een cross-sectioneel onderzoek, waardoor het moeilijk is causaliteit vast te stellen. Onze resultaten moeten dan ook in die mate worden geïnterpreteerd. Oorzaak en gevolg kan beter worden onderzocht via een longitudinaal onderzoek (Comijs *et al.* 1999b).

Daarnaast gebruikten we een ruime definitie van ouderenmis(be)handeling, waarbij de mishandeling zowel intentioneel als niet intentioneel kan plaatsvinden. Dit onderzoek liet ons niet toe dit onderscheid te maken omdat enkel de percepties van ouderen werden gemeten. Toch is het een belangrijk aandachtspunt voor verder onderzoek, aangezien deze intentionaliteit belangrijke implicaties kan hebben inzake de preventie en aanpak van ouderenmis(be)handeling. Het hanteren van deze ruime definitie, in combinatie met de methode van zelfrapportage, maakt bovendien dat heel wat situaties en gebeurtenissen onder de term ouderenmis(be)handeling geplaatst kunnen worden.

Verder beperkte dit onderzoek zich tot oudere vrouwen. Oudere mannen onderzoeken lijkt in deze context eveneens nuttig. Ook zij kunnen het slachtoffer worden van ouderenmis(be)handeling en verschillende onderzoeken ondervinden

daarenboven dat oudere mannen zich op een andere wijze tot hun buurt verhouden dan oudere vrouwen (Perren, Arben & Davidson 2004; Thomése & Van Tilburg 2000). Tot slot zijn de prevalentiecijfers waarschijnlijk een onderschatting.

De meest kwetsbare ouderen uit de samenleving namen immers niet deel aan het onderzoek, want een belangrijke risicofactor voor ouderenmis(be)handeling is zorgafhankelijkheid (Wiehe 1998). Mensen die sterk afhankelijk zijn van de zorg van anderen zijn vaak niet meer in staat om deel te nemen aan een dergelijk onderzoek.

Voorts roept dit onderzoek nieuwe vragen op. We stellen bijvoorbeeld een significant verband vast tussen ouderenmis(be)handeling en buurt-agency, maar de data en vragenlijst geven ons niet de mogelijkheid om na te gaan voor welke buurtactiviteiten het engagement van mis(be)handelde ouderen verschilt van ouderen die niet werden mis(be)handeld. Naast het belang van de sociale buurt, kan ook de fysiek-ruimtelijke dimensie van de leefomgeving een belangrijke invloed hebben op het welbevinden van ouderen (Buffel *et al.* 2008; Royers 2007). Welke rol deze zou kunnen spelen in het kader van ouderenmis(be)handeling werd in dit onderzoek niet meegenomen, maar kan in de toekomst zeker onderzocht worden. Ook de idee dat de ene buurt sterk verschilt van de andere kan een belangrijk aandachtspunt zijn voor toekomstig onderzoek.

Besluitend kunnen we stellen dat er weinig wetenschappelijke kennis bestaat over ouderenmis(be)handeling en de rol van de ruimere sociale relaties hierbinnen. De resultaten van deze studie zouden verder onderzoek op dit domein kunnen stimuleren en een gids kunnen zijn voor toekomstige interventies en onderzoeks-initiatieven. Meer onderzoek is dan ook nodig om de indirecte invloed van verschillende buurtcomponenten op ouderenmis(be)handeling na te gaan.

6. Dankwoord

Dit onderzoek kreeg financiële ondersteuning van de Europese Commissie via het Daphne III programma. Graag willen we onze Europese AVOW-partners bedanken voor de goede samenwerking doorheen het onderzoek. Ook zijn we erkentelijk aan de reviewers en editors van het *Tijdschrift voor Sociologie* voor hun interessante en waardevolle feedback op een eerdere versie van dit artikel.

BIBLIOGRAFIE

- Antonucci, T.C., Birditt, K.S. & H. Akiyama (2009), Convoys of Social Relations: An Interdisciplinary Approach, pp. 247-259 in V.L. Bengtson, D. Gans, N.M. Putney & M. Silverstein (eds.), *Handbook of Theories of Aging*. New York: Springer.
- Baker, A.A. (1975), Granny Battering. *Modern Geriatrics*, 5(8), 20-24.

- Baker, M.W. (2007), Elder Mistreatment: Risk, Vulnerability and Early Mortality. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 12, 313-321.
- Belgische Federale Overheid (2010a), Bevolking per geslacht, leeftijdsgroep en -klasse 1990-2008. België en gewesten (http://statbel.fgov.be/nl/modules/publications/statistiques/bevolking/downloads/structuur_bevolking_leeftijd_geslacht.jsp).
- Belgische Federale Overheid (2010b), Totale bevolking per leeftijd, burgerlijke staat en geslacht: België (http://statbel.fgov.be/nl/modules/publications/statistiques/bevolking/downloads/bevolking_volgens_burgerlijke_staat_leeftijd_geslacht.jsp).
- Bennett, G., Levin, S.P. & S. Straka (2002), Missing Voices: Views of Older Persons on Elder Abuse (http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_VIP_02.1.pdf).
- Beullens, M. (2010), *Buurtintegratie: conceptualisering en operationalisering*. Onuitgegeven masterproef, Vrije Universiteit Brussel, Faculteit psychologie en educatiewetenschappen.
- Bonnie, R.J. & R.B. Wallace (2003), *Elder Mistreatment: Abuse, Neglect, and Exploitation in an Aging America*. Washington, DC: National Academic.
- Buffel, T., De Donder, L., De Witte, N. & D. Verté (2008), Oost, west, buurt best: over het belang van de leefomgeving voor het proces van ouder worden. *Welzijnsgids*, 71, 61-87.
- Buffel, T., Verté, D., De Donder, L., De Witte, N., Dury, S., Vanwing, T. & A. Bolsenbroek (2012), Theorizing the Relationship between Older People and their Immediate Social Living environment. *International Journal of Lifelong Education*, 30 (1), 13-32.
- Browne, M.W. & R. Cudeck (1993), Alternative Ways of Assessing Model Fit. In K.A. Bollen & J.S. Long (Eds.), *Testing Structural Equation Models*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Callewaert, G. (2008), Ouderenmisbehandeling in de thuissituatie: problematiek en prevalentie. *Tijdschrift voor welzijnswerk*, 32 (294), 22-30.
- CAW (2009), *Vlaams meldpunt ouderenmisbehandeling: jaarverslag 2008*. Brussel: Vlaams meldpunt ouderenmis(be)handeling.
- Charland, J.C. (2006), *Elder Abuse, Neglect and Exploitation*. Report Prepared for Blaine House Conference on Aging (<http://www.umaine.edu/mainecenteronaging/documents/issuebriefelderabuse.pdf>).
- Comijs, H.C., Smit, J.H., Pot, A.M., Bouter, L.M. & C. Jonker (1998a), Elder Abuse in the Community: Prevalence and Consequences. *Journal of the American Geriatrics Society*, 46, 885-888.
- Comijs, H.C., Smit, J.H., Pot, A.M., Bouter, L.M. & Jonker, C. (1998b), Risk Indicators of Elder Mistreatment in the Community. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 9 (4), 67-75.
- Comijs, H.C., Penninx, B.W.J.H., Knipscheer, K.P.M. & W. van Tilburg (1999a), Psychological Distress in Victims of Elder Mistreatment: the Effects of Social Support and Coping. *Journal of Gerontology*, 54 (4), 240-245.
- Comijs, H.C., Jonker, C., van Tilburg, W. & J.H. Smit, (1999b), Hostility and Coping Capacity as Risk Factors of Elder Mistreatment. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 34, 48-52.
- Cornwell, B. (2009), Network Bridging Potential in Later Life: Life-course Experiences and Social Network Position. *Journal of Aging and Health*, 21, 129-154.

- De Deken, L. & L. Pas (2004), *Ouderenmis(be)handeling: aandachtspunten voor artsen op de eerste lijn*. Antwerpen: Wetenschappelijke Vereniging van Vlaamse huisartsen
- De Donder, L., Lang, G., Luoma, M.L., Penhale, B., Alves, J.F., Tamutiene, I., Santos, A.J., Koivusilta, M., Enzenhofer, E., Perttu, S. & T. Savola (2011), Perpetrators of Abuse against Older Women: a Multi-national Study in Europe. *The Journal of Adult Protection*, 13 (6), 302-314.
- De Donder, L., Luoma, M.L., Penhale, B., Lang, G., Santos, A.J., Tamutiene, I., Koivusilta, M., Schopf, A., Alves, J.F., Reinarde, J. & S. Perttu (2011), European Map of Prevalence Rates of Elder Abuse and its Impact for Future Research. *European Journal of Aging*, 8 (2), 129-143.
- Dong, X. & M.A. Simon (2010), Gender Variations in the Levels of Social Support and Risk of Elder Mistreatment in a Chinese Community Population. *Journal of Applied Gerontology*, 29 (6), 720-739.
- Federaal Planbureau (2010), *Bevolking op 1 januari en per leeftijd 2011-2061* (http://statbel.fgov.be/nl/modules/publications/statistiques/bevolking/downloads/bevolking_op_1_januari_2011-2061.jsp).
- Gilleard, C., Hyde, M. & P. Higgs (2007), The Impact of Age, Place, Aging in Place, and Attachment to Place on the Well-being of the over 50s in England. *Research on Aging*, 29 (6), 590-605.
- Hair, J., Black, W., Babin, B., Anderson, R. & Tatham, R. (2007), *Multivariate Data Analysis*. New Jersey: Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Hrast, M.F. (2008), *Importance of Community and Local Social Networks for the Elderly in Slovenia and their Change in Time*. ISA Forum of Sociology, Barcelona, 5-8 September.
- Iborra, M.I. (2008), *Older Adults' Mistreatment Within Spanish Families*. Valencia: Queen Sofía Center, Foundation of the Valencia Community for the Study of Violence.
- Iecovich, E., Lankri, M. & D. Drori (2005), Elder Abuse and Neglect: a Pilot Incidence Study in Israel. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 16 (3), 45-63.
- Litwin, H. & S. Zoabi (2003), Modernization and Elder Abuse in an Arab-Israeli Context. *Research on Aging*, 25, 224-246.
- McGarry, J., Simpson, C. & K. Hinchliff-Smit (2011), The Impact of Domestic Abuse for Older Women: a Review of Literature. *Health and Social Care in the Community*, 19 (1), 3-14.
- Newton, J.P. (2010), Elder Abuse – An Issue not to Be Ignored. *Gerodontology*, 27, 83-84.
- O'Keeffe, M., Hills, A., Doyle, M. et al. (2007), *UK Study of Abuse and Neglect of Older People. Prevalence Survey Report*. London: King's College London and National Centre for Social Research.
- Oostelaar, D. & G. Wolfswinkel (2006), *Ouderen in de samenleving: Basisboek voor hulpverleners*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Penninx, K. & T. Royers (2007), *Werken aan een uitnodigende leefomgeving voor ouderen. Een handreiking voor Welzijn Ouderen* (http://www.vilans.nl/docs/producten/Een_uitnodigende_leefomgeving.pdf).
- Pérez-Rojo, G., Izal, M., Montorio, B. & B. Penhale (2009), Risk Factors of Elder Abuse in a Community Dwelling Spanish Sample. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 49, 17-21.

- Perren, K., Arber, S. & K. Davidson (2004), Neighbouring in Later Life: the Influence of Socio-economic Resources, Gender and Household Composition on Neighbourly Relationships. *Sociology*, 38 (5), 965-984.
- Phillipson, C. (2007), The 'Elected' and the 'Excluded': Sociological Perspectives on the Experience of Place and Community in Old Age. *Ageing & Society*, 27, 321-342.
- Ramkema, H. (2003), *Signaal op rood: ouderenmis(be)handeling bij de mensen thuis*. (3e druk). Utrecht: NIZW Uitgeverij.
- Royers, T. (2007), Een uitnodigende leefomgeving voor ouderen (http://www.vilans.nl/Site_Webwinkel/docs/PDF/Literatuurstudie.pdf).
- Schiemberg, L.B & D. Gans (2000), Elder Abuse by Adult Children: an Applied Ecological Framework for Understanding Contextual Risk Factors and the Intergenerational Character of Quality of Life. *Journal of Aging and Human Development*, 50 (4), 329-359.
- Sethi, D., Wood, S., Mitis, F., Bellis, M., Penhale, B., Iborra, I.-M., Lowenstein, A., Manthorpe, G. & F.U. Karki (eds.) (2011), *European Report on Preventing Elder Maltreatment*. Rome: WHO.
- Soenen, R. (2006), Stitch & Split: een relationele versie van gemeenschap. *Wisselwerk-Cahier '06*, 40-55.
- Thomése, F. & T. Van Tilburg (2000), Neighbouring Networks and Environmental Dependency: Differential Effects of Neighbourhood Characteristics on the Relative Size and Composition of Neighbouring Networks of Older Adults in the Netherlands. *Ageing & Society*, 20, 55-78.
- Unger, D.G., & A. Wandersman (1985), The Importance of Neighbors: the Social, Cognitive, and Affective Components of Neighboring. *American Journal of Community Psychology*, 13(2), 139-170.
- United Nations (2009), *World Population Ageing: ESA/P/WP/212* (<http://www.un.org/esa/population/publications/WPA2009/WPA2009-WorkingPaper.pdf>).
- Vandenberk, S., Opdebeeck, A. & F. Lammertyn (1998), *Geweld en onveiligheidsgevoelens bij ouderen: prevalentie en gevolgen*. Rapport in opdracht van Mevr. M. Smet, Minister van Tewerkstelling en Arbeid en Gelijke kansenbeleid. KU Leuven.
- Van Tilburg, T.G. (2005), *Gesloten uitbreiding. sociaal kapitaal in de derde en vierde levensfase*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Sociale Gerontologie aan de faculteit der Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.
- Verrezen, N. (2007), Ontspoorde zorg: de schaduwzijde van mantelzorg bij ouderenmis(be) handeling, pp 217-229 in K. De Groof & T. De Gendt (eds.). *Kans op slagen: een integrale kijk op geweld in gezinnen*. Leuven: LannooCampus.
- Verté, D., De Donder, L. & N. De Witte (2007), *Schaakmat of aan zet? Monitor voor lokaal ouderenbeleid in Vlaanderen*. Brugge: Vanden Broele.
- Vlaams Meldpunt Ouderenmis(be)handeling (2010), *Wat is ouderenmis(be)handeling?* (<http://www.meldpuntouderenmishandeling.be/>).
- Weissman, A.M., Jogerst, G.J. & J.D. Dawson (2003), Community Characteristics Associated with Child Abuse Iowa. *Child Abuse & Neglect*, 27, 1145-1159.
- WHO (2002), *The World Report on Violence and Health*, (<http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/9241545615.pdf>).

- WHO (2007), *Global Age-friendly Cities: a Guide*. Geneva: World Health Organization.
- WHO (2010), *Preventing Intimate Partner and Sexual Violence Against Women: Taking Action and Generating Evidence* (http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241564007_eng.pdf).
- Wiehe, V.R. (1998), *Understanding Family Violence: Treating and Preventing Partner, child, sibling, and Elder Abuse*. London: Sage.
- Wolf, R.S. & K.A. Pillemer (1989), *Helping Elderly Victims: the Reality of Elder Abuse*. New York: Colombia University Press.
- Young, A.F., Russell, A. & J.R. Powers (2004), The Sense of Belonging to a Neighbourhood: Can It Be Measured and is it Related to Health and Well-being in Older Women? *Social Science & Medicine*, 59, 2627-2637.